

JŪRINIŲ ERELIŲ ŽIEDAVIMO SPALVOTAIŠ ŽIEDAIS PROGRAMA IR JOS REZULTATAI LIETUVOJE

Deivis DEMENTAVIČIUS
Saulius RUMBUTIS

© Eugenijus Kavaliauskas

Programos esmė ir kas ją vykdo

Tarptautinė jūrinių erelių žiedavimo spalvotais žiedais programa pradėta 1976 m. Skandinavijos šalyse. Vėliau į šį projektą įsijungė kitos Europos šalys, o nuo 1992 m. ir Lietuva. Dabar programoje dalyvauja 18 Europos šalių. Pagal šią programą spalvotais žiedais lizduose žieduojami dar neskraidantys jūrinių erelių jaunikliai. Paukščiui uždedami du žiedai – po vieną ant kiekvienos kojos. Šie žiedai būna vienspalviai ar dviejų spalvų derinio. Ant dešinės kojos yra dedamas šalies spalvotas žiedas, kuris nurodo paukščio geografinę kilmės vietą. Kiekviena šioje programoje dalyvaujanti valstybė naudoja skirtingų spalvų žiedus, todėl pagal ant dešinės kojos uždėto žiedo spalvą tiksliai žinoma, kurioje šalyje tas paukštis žieduotas. Kai kurios šalys turi skirtingų savo regionų žiedus su skirtingomis spalvomis. Ant kairės kojos yra dedamas vadinamasis metinis žiedas. Kasmet naudojami vis kitos spalvos ar dviejų spalvų derinio žiedai. Tokiais vienodos spalvos žiedais tais pačiais metais paukščiai yra žieduojami visose šioje programoje dalyvaujančiose šalyse. Pagal kairės kojos žiedo spalvą tiksliai žinoma, kuriais metais paukštis žieduotas. Kiekviename žiede yra skaičių ir raidžių deriniai, pagal kuriuos kiekvienas paukštis yra identifikuojamas individualiai.

Kodėl ir kaip žieduojama?

Žiedavimas spalvotais žiedais yra veiksmingas būdas nustatyti jūrinių erelių amžių, migracijos kelius, paukščių

lytinės brandos amžių ir perėjimo teritorijų pasirinkimą, jauniklių dispersiją, populiacijų struktūrą, elgseną ir kt.

Pagal šią programą gegužės–birželio mėnesiais lizduose žieduojami jūrinių erelių jaunikliai, kurių amžius yra 4–8 savaitės. Mūsų šalyje šiuos darbus atlieka kvalifikuoti ornitologai, turintys tokio darbo patirties, gavę Aplinkos ministerijos išduotus leidimus ir jau daug metų dalyvaujantys šioje žiedavimo programoje.

Žiedavimo rezultatai Lietuvoje ir kitose šalyse

Lietuvos paukščių žiedavimo centro duomenimis, per visą sistemingo paukščių žiedavimo mūsų šalyje laikotarpį (1929–2009 m.) buvo sužieduoti 479 jūriniai ereliai (474 dar neskraidantys jaunikliai ir 5 suaugę paukščiai). Nuo 1992 m. Lietuvoje jūrinių erelių jaunikliai lizduose žieduojami specialiais spalvotais žiedais. 1992–2009 m. spalvotais žiedais buvo sužieduoti 426 jūriniai erelių jaunikliai. Pradžioje kasmet buvo sužieduojama tik po kelis jūrinių erelių jauniklius, tačiau vėliau sužieduotų paukščių skaičius gerokai padidėjo. Nuo 2003 m. VšĮ Gamtosaugos projektų vystymo fondas (GPVF) Lietuvoje jau septintus metus vykdo jūrinių erelių apsaugos projektą, kurio metu taikytos įvairios apsaugos priemonės, sužieduojama daugiau erelių jauniklių. Iki minėto jūrinių erelių apsaugos projekto, Lietuvos paukščių žiedavimo centro duomenimis, 1992–2002 m. spalvotais žiedais buvo sužieduoti 109 rūšies jaunikliai. Projekto metu 2003–2009 m. šalyje žiedais paženklintas 361 jūrinis

1992–2008 m. metinių žiedų ir Lietuvos (šalies) žiedo pavyzdžiai. © Valdonė Bručienė

Keturių savaičių jūrinių erelių jauniklius jau galima žieduoti. © Deivis Dementavičius

erelių jauniklis (iš jų 317 spalvotais žiedais): 2003 m. sužieduoti 26; 2004 m. – 31; 2005 m. – 46; 2006 m. – 50; 2007 m. – 62; 2008 m. – 70; 2009 m. – 76 jaunikliai.

Iš viso Europos šalyse 1976–2009 m. sužieduota 17–18 tūkst. jūrinių erelių jauniklių. Daugiausiai šių paukščių sužieduota Skandinavijos šalyse. Iki 2007 m. Norvegijoje buvo sužieduota apie 3 900 jūrinių erelių jauniklių, Švedijoje – apie 3 600, Suomijoje – apie 2500. Estijoje iki 2009 m. sužieduota apie 700, kaimyninėje Latvijoje – per 200 šių paukščių.

Migracija ir teritoriniai ryšiai

Jūriniai ereliai yra sėslūs, klajojantys ar artimi migrantai. Lietuvoje žieduotų jauniklių dažniausiai aptinkama gretimose valstybėse ir tik vienas kitas paukštis nuskrenda toliau. Per visą jūrinių erelių žiedavimo spalvotais žiedais programos laikotarpį (1992–2009 m.) gauta per 100 pranešimų apie Lietuvoje žieduotus, taip pat užsienyje žieduotus ir mūsų šalyje aptiktus paukščius. Daugiausia Lietuvoje sužieduotų erelių čia ir aptikta, mūsų šalyje pastebėta iš Estijos, Suomijos, Lenkijos, Latvijos, Vokietijos atskridusių paukščių. Gauta pranešimų

apie Lietuvoje žieduotus erelių jauniklius, aptiktus kitose šalyse: Lenkijoje, Vokietijoje, Ukrainoje, Rusijoje, Estijoje, Latvijoje, Vengrijoje, Austrijoje. Iš Lietuvoje žieduotų jūrinių erelių toliausiai nuskridęs paukštis aptiktas Rusijoje, netoli Vologdos. Šilutės rajone 2009 m. lizde sužieduotas šių erelių jauniklis jau rugpjūčio pabaigoje pastebėtas už 1 085 km nuo gimtojo lizdo.

Vokietijoje nustatyta, kad subrendę ir perėti pradantys paukščiai bando įsikurti netoli gimtųjų vietų. Vidutinis pasiskirstymo atstumas nuo lizdų, kuriuose šie paukščiai išaugo, buvo 89 km, didžiausias – 450 km. Žieduojant išsiaiškinta, kad du patinai ir dvi patelės pirmą kartą perėjo trejų metų (ketvirtais kalendoriniais metais). Užregistruotas atvejis, kai gamtoje porą sudarė ir sėkmingai perėjo tos pačios šeimos patinas ir patelė (išsiritę tame pačiame lizde ir tais pačiais metais).

Lietuvoje pastebėti keli atvejai, kai mūsų šalyje būdami jaunikliais žieduoti jūriniai ereliai, lytiškai subrendę, perėjo netoli gimtųjų lizdų. Kulautuvos miške (Kau-no r.) 2008 m. perėjusios erelių poros vienas iš suaugusių paukščių, kuris buvo žieduotas, kai dar buvo jauniklis, 2010 m. pastebėtas netoli Šilavoto (Prienų r.). Atstumas nuo žiedavimo iki aptikimo vietos – 26 km.

Žieduojant nustatyta, kad seniausias Europoje laisvėje gyvenęs jūrinis erelis sulaukė 42 metų. Lietuvoje išaugęs jūrinis erelis laisvėje pastebėtas sulaukęs 9 metų. Pernai mūsų šalyje aptikti du iš Estijos kilę jūriniai ereliai, kurių amžius buvo 18 ir 19 metų. Manoma, kad jie galėjo perėti mūsų šalyje.

Patarimai, kaip perskaityti žiedus

Žiedų įrašai ir spalvos ar spalvų deriniai yra perskaityti erelius stebint žiūronais ir teleskopais, žiūrint fotografų padarytas nuotraukas, apžiūrint gautus žuvusius paukščius. Daugiausiai žieduotų jūrinių erelių pastebima žuvininkystės tvenkiniuose, kur sezoninių migracijų metu būna jų sankaupų. Ypač geras laikas skaityti žiedų kodus yra rudenio, kai nuleidinėjami tvenkiniai. Tuomet čia neretai susirenka kelios dešimtys šių paukščių, tarp kurių nemažai būna žieduotų. Žieduotus jūrinius erelius galima stebėti žiemą papildomo šerimo aikštelėse.

Žiedų įrašus perskaityti nėra paprasta. Daug kas priklauso nuo aplinkybių ir stebėtojo patirties. Dažnai tiksliai perskaityti žiedo įrašą trukdo prastos oro sąlygos, jūrinių erelių baikštumas, didelis atstumas iki stebimo paukščio, neretai žiedai būna apnešti purvu, netinkamas stebėjimo kampas ir pan. Priklausomai nuo apšvietimo kai kurios žiedų spalvos gali atrodyti kitos spalvos. Neretai žieduotą jūrinį erelį galima matyti vos akimirka, todėl yra labai svarbu iš anksto būti susipažinus, kaip žiedai atrodo ir kaip juose išsidėstyti įrašai. Siekiant tiksliai perskaityti žiedus, pravartu pasikonsultuoti su specialistais, žieduojančiais štuos paukščius, arba tiesiogiai kreiptis į Lietuvos paukščių žiedavimo centrą.

Pastebėjus žieduotą jūrinį erelį pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į žiedų spalvas. Ant dešinės kojos esančio žiedo įrašai yra neryškūs, todėl užtenka pamatyti (ir būtinai užsirašyti, negalima pasikliauti vien atmintimi!) jo spalvą ar spalvų derinį. Jei žiedas dviejų spalvų, labai svarbu tiks-

liai užrašyti, kokia spalva yra žiedo viršutinėje dalyje ir kokia spalva yra žiedo apatinėje dalyje. Ant kairės kojos esantis žiedas gali būti dvejopas: panašaus aukščio kaip ir žiedas ant dešinės kojos (neaukštas) arba gerokai (beveik dvigubai) aukštesnis (aukštas). Šiuose žieduose yra įrašytas žiedo numeris, kurį sudaro keturi simboliai – viena raidė ir trys skaičiai. Neaukštų žiedų numeris įrašytas viena eilute, o aukštų žiedų (nuo 2004 m.) – dviem eilutėmis (viršutinėje – raidė ir skaičius, apatinėje – du skaičiai). Numeris būna pakartotas tris kartus.

Tiksliai perskaityti visą žiedo įrašą pavyksta retai. Tiksliausiai žiedų įrašus galima perskaityti nufotografavus žieduotus paukščius ir žiūrint jų nuotraukas. Naudojant teleskopą arba žiūronus pirmiausia išsiaiškinama, ar paukštis yra žieduotas. Dažniausiai nustatomos žiedų spalvos ir vienas kitas skaičius ar raidė (paukščiui identifiikuoti kartais to pakanka, todėl net ir apie ne visiškai perskaitytus žiedų numerius svarbu pranešti). Tik iš žiedo spalvų sužinoma, kurioje šalyje ir kuriais metais tas paukštis buvo žieduotas. Tai yra taip pat labai vertinga informacija. Dėl to norėtume pakviesti visus ornitologus, gamtininkus, gamtos fotografus, stebint ar fotografuojant jūrinius erelius, atkreipti dėmesį į jų kojas. Gal pavyks pastebėti žieduotų paukščių ir pamatyti jų žiedų spalvas, o gal net perskaityti žiedų numerius.

Kam pranešti apie pastebėtą arba rastą žieduotą jūrinį erelį

Radus žieduotą jūrinį erelį ar kitą paukštį prašome pranešti šiuo adresu: Lietuvos paukščių žiedavimo centras, Kauno T. Ivanausko zoologijos muziejus, Laisvės al. 106, 44253 Kaunas, el. paštas zcentras@takas.lt, tel.:(8-37) 205 870. Taip pat galima pranešti jūrinių erelių žieduotojams el. paštu d.dementavicius@gmail.com arba tel. 8 686 57 705.

Padėka

Straiptinio autoriai dėkoja „Jūrinių erelių apsaugos projekto Lietuvoje“ pagrindiniam rėmėjui „Litagros“ grupei (UAB „Litagra“, UAB „Litagros prekyba“). Už svarų indėlį žieduojant ir skaitant jūrinių erelių žiedus dėkojame Rimgaudui Treiniui. Dėkojame Lietuvos paukščių žiedavimo centro vedėjui Ričardui Patapavičiui už suteiktą informaciją apie rastus ar pastebėtus žieduotus jūrinius erelius. Taip pat esame dėkingi Aivarui Anužiui, Gediminui Gražulevičiui, Renatui Jakaičiui, Vytautui Jusui, Eugenijui Kavaliauskui, Vygantui Kilčiauskui, Vytautui Knyvai, Janis Kuze (Latvija), Sauliui Lileikiui, Julijui Morkūniui, Drąsiui Padvaiskui, Eglei Pakštytei, Vytautui Pareigui, Antanui Petraškai, Jos Stratford, Mindaugui Survilai bei daugeliui kitų ornitologų, saugomų teritorijų darbuotojų, gamtininkų, fotografų ir miškininkų už pagalbą žieduojant jūrinius erelius, taip pat už suteiktą informaciją apie stebėtus ar rastus žieduotus šiuos paukščius.

2010 m. jūrinių erelių žiedavimas, žiedų skaitymas, informacijos sklaida įtraukta į Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programos 2007–2013 m. iš dalies finansuojamą projektą „Jūriniai ereliai bei sienų“.

Latvijoje 2009 m. pavasarį pastebėtas devynerių metų jūrinis erelis, kuris buvo žieduotas Lietuvoje. © Janis Kuze

Projektą įgyvendina VšĮ Gamtosaugos projektų vystymo fondas kartu su Latvijos ornitologų draugija.

WHITE-TAILED EAGLE – COLOUR RINGING PROGRAMME AND ITS RESULTS IN LITHUANIA

**Deivis DEMENTAVIČIUS
Saulius RUMBUTIS**

Summary. International White-tailed Eagles colour ringing programme was started in 1976 in Scandinavian countries, Lithuania joined it in 1992. During the period 1992-2009 in Lithuania 479 white-tailed Eagles were ringed (474 nestlings and 5 adults), and 426 nestlings were colour ringed. The vast majority of this work was carried after 2003 when the public entity “Foundation for the Development of Nature Protection Projects” (GPVF) started sponsoring White-tailed Eagle research in Lithuania. During this project 361 nestlings of white-tailed eagles were ringed (317 marked with colour rings) in the country: 26 in 2003; 31 in 2004; 46 in 2005; 50 in 2006; 62 in 2007; 70 in 2008; 76 in 2009.

Over the period of White-tailed Eagle colour ringing programme more than 100 recoveries of the birds with Lithuanian rings as well as the birds ringed in foreign countries have been reported. Most recoveries came from Lithuania, but the eagles from Estonia, Finland, Latvia, Poland, Germany also were observed in our country. Juveniles ringed in Lithuania were reported from Poland, Germany, Ukraine, Russia, Estonia, Latvia, Hungary and Austria.

In 2010 nestlings of white-tailed eagles will be ringed within the framework of the project “White-tailed Eagles (*Haliaeetus albicilla*) without Borders” partly financed under Latvia - Lithuania Cross Border Cooperation Programme. The project is run by the public entity “Foundation for the Development of Nature Protection Projects” and the Latvian Ornithological Society.